

ՌՈՄԱՆՈՍ ՄԵԼԻՔՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ ԳԻՏԱՀԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ ԿԱՔԻՆԵՏԸ (1934-1940)

ՆԱԽՐԱ ՄԱԴՈՅԱՆ

1934թ. սեպտեմբերի 25-ին ՀՍԽՀ պետկոնսերվատորիային կից հրավիրվում է գիտահետազոտական կաբինետի նիստը, որին ներկա էին Վ.Սամվելյանը, Գ.Բուդաղյանը, Ա.Քոչարյանը, Դ.Լեկգերը, Մ.Մազմանյանը, Կ.Ջաքարյանը, Ս.Բարխուդարյանը, Ռ.Թերլեմեզյանը, Ա.Տոնիկյանը, Գ.Վարժապետյանը, Թ.Ալթունյանը, Մ.Աղայանը, Ա.Մերանգույանը, Ա.Մնացականյանը, Դ.Սողոմոնյանը, Հ.Ստեփանյանը և Մ.Միրզոյանը: Օրակարգում դրված էին գիտահետազոտական կաբինետի կազմակերպչական խնդիրները՝ ա) նախագծի քննությունը, բ) կաբինետի անդամների ընտրությունը:

Բացման խոսքով հանդես է գալիս Վ.Սամվելյանը, ով ներկաներին ծանոթացնում է գիտահետազոտական կաբինետի կազմակերպման նպատակին: Նիստի նախագահ Գ.Բուդաղյանը ներկայացնում է աշխատանքների բովանդակությունը, թե ովքեր են հրավիրված աշխատելու առաջիկա մեկ տարին և՛ ուսումնական, և՛ գիտական ասպարեզում: Ս.Բարխուդարյանն առաջարկում է սերտ կապ հաստատել Մոսկվայի և Լենինգրադի կոնսերվատորիաների և համապատասխան գիտահետազոտական հիմնարկների հետ: Ողջունելով գիտահետազոտական կաբինետի կազմակերպումը՝ Ռ.Թերլեմեզյանն առաջարկում է առաջին հերթին զբաղվել հայ ժողովրդական երգերի հավաքման աշխատանքներով և կոնսերվատորիայում ստեղծել հայ երաժշտության պատմության ամբիոն¹:

Հաջորդ օրը՝ սեպտեմբերի 26-ին, նույնպես տեղի է ունենում ՀՍԽՀ պետկոնսերվատորիային կից գիտահետազոտական կաբինետի նիստ, որին ներկա էին Ս.Բարխուդարյանը, Գ.Բուդաղյանը, Ռ.Թերլեմեզյանը և Ա.Քոչարյանը: Օրակարգում՝

- ա) կաբինետի կազմակերպչական խնդիրները,
- բ) առաջիկա շրջանի աշխատանքների նախագիծը,

¹ ՀԱԱ, ֆոնդ 1094, ցուցակ 1, գործ 1:

գ) աշխատանքի նյութերի բաշխումը գիտական կաբինետի անդամների միջև: Նիստում որոշվում է՝

1. առաջարկել երաժշտագետ Ս.Բարխուդարյանին կարդալ մեկ դասախոսություն Կոմիտասի պոլիֆոնիայի հիմունքների ուսումնասիրության թեմայով:
2. Հանձնարարել Թ.Ալթունյանին և Ա.Քոչարյանին՝ նախաձեռնել հայ ժողովրդական երգերի ոճով սոլֆեջիոյի դասագիրք կազմելու գործը:
3. Առաջարկել Ռ.Թերլեմեզյանին՝ նախաձեռնել հայ երաժշտության բիբլիոգրաֆիա կազմելու գործը:
4. Ստեղծել նպաստավոր պայմաններ՝ ազգագրական թանգարանում հայ երաժիշտների արխիվները ուսումնասիրելու նպատակով:
5. Լույս տեսած երաժշտական գրականությունից մեկական օրինակ վերցնել կոնսերվատորիայի գրադարանի համար:
6. Հանձնարարել Ռ.Թերլեմեզյանին գիտահետազոտական կաբինետի հերթական նիստերից մեկում ընթերցել Կոմիտասի նամակներն ու հոդվածները²:

Ինչպես նշված է ՀՍԽՀ պետական կոնսերվատորիայի՝ 1934 թ. N 39 հրամանի քաղվածքում. «ՀՍԽՀ Պետկոնսերվատորիայի ստեղծագործական, մեթոդական, հրահանգչական և հայ երաժշտական մտքի զարգացման ու ֆակուլտետով բնույթ տալու նպատակով կոնսերվատորիային կից կազմակերպել գիտա-հետազոտական կաբինետ ս.թ. նոյեմբերի 1-ից: Կաբինետի նպատակն է հայ երաժշտական վոճի ուսումնասիրությամբ մշակել երաժշտական դաստիարակության խնդիրները Հայաստանում: Յեկնելով այս խնդիրներից կաբինետը բաժանել հետևյալ սեկցիաների՝

1. Պատմա-ետնոգրաֆիկ, վորը զբաղվում է երաժշտական ազգագրական ու պատմական նյութերի հավաքման և ուսումնասիրման խնդիրներով:
2. Տեսական-Ստեղծագործական, վորը զբաղվելու յե հայ երաժշտության ստեղծագործական սկզբունքի և վոճի խնդիրներով:
3. Մեթոդական, վորը զբաղվելու յե ծրագրային, ուսումնապլանային, դպրոցական յերգի, մանկավարժա-հրահանգչական և այլ խնդիրներով:

² ՀԱԱ, ֆոնդ 1094, ցուցակ 1, գործ 2:

Կաբինետի ժամանակավոր վարիչ և գիտական քարտուղար նշանակել յերաժիշտ-ետնոգրաֆ ընկ. Արամ Քոչարյանին»³:

Կոմպոզիտոր Ռ.Մելիքյանի մահվանից (1935) հետո գիտահետազոտական կաբինետը կրում է հայ մեծ կոմպոզիտորի անունը:

Իր գործունեության առաջին չորս տարիները գիտահետազոտական կաբինետն աշխատում էր պետկոնսերվատորիայի գրադարանի ընթերցասրահի մի անկյունում: Առաջին տարում «կաբինետն ուներ երեք ֆոնոգրաֆ, որոնցից գործում էր միայն մեկը չափազանց սահմանափակ վալիկներով, մեկ ֆոտո-ապպարատ և մեկ ելեկտրոֆոն»⁴:

1934/35 ուսումնական տարում կատարվել են հետևյալ աշխատանքները.

«1.Անցյալի երաժշտական ժառանգության և երաժշտական դեմքերի հետ ծանոթացման գծով ունեցել են նիստ, որոնցից 7-ը Կոմիտասին նվիրված՝ ա) արխիվի մասին, բ) նրա կյանքն ու գործունեությունը, գ) մի քանի հողվածների ընթերցում: Բացի այդ՝ կայացել են Ա.Սպենդիարյանի, Ք.Կարա-Մուրզայի, Գ.Ղորղանյանի կյանքին ու գործունեությանը և Ս.Մելիքյանի երաժշտական ժառանգությանը նվիրված նիստեր: Կոմիտասի և Ա.Սպենդիարյանի մասին նիստերը վարել է Ռ.Թերլեմեզյանը, Ս.Մելիքյանինը՝ Հակոբ Հարությունյանը, իսկ Ք.Կարա-Մուրզայինը և Գենարիոս Ղորղանյանինը՝ Օ.Տեր-Գրիգորյանը:

2.Պատմագիտական բնույթ կրող 4 նիստեր՝ ա) ազգային երաժշտական կուլտուրաների զարգացման հիմնական էտապները, բ) աշուղները և նրանց արվեստը, գ) ոյրոտական երաժշտական կուլտուրա և Ա.Քոչարյանի աշխատություններն ու աշխատանքներն այդ բնագավառում, դ) Ժ.Հայդնի և Վ.Ա.Մոցարտի դերը կվարտետի զարգացման ընթացքում:

3.Գիտահետազոտական բնույթի երկու նիստեր՝ ա) Հայաստանի ժողովրդական երաժշտության ցուցադրական երեկո (գործիքներ, երգիչներ, անսամբլներ): Նրանց կատարվելիք նյութը և կատարողական հնարավորությունները, բ) թադի և Հայաստանի ժողովրդական երաժշտական գործիքների ուսումնասիրության շուրջ:

4.Լաբորատոր աշխատանքներ՝ ա) ծայնագրվել են հայկական և քրդական երաժշտական ֆուլկլորին վերաբերող նյութեր (էպիկական, քնարական,

³ ՀԱԱ, ֆոնդ 1094, ցուցակ 5, գործ 1:

⁴ ԳԱԹ, երաժշտական բաժին, գիտահետազոտական կաբինետի ֆոնդ, N 39:

պարային և կենցաղային բնույթի երգեր և նյութեր), որոնց թիվը հասնում է 50-ի: Ձայնագրության հետ զուգընթաց գրի են առնվել նաև այդ նյութերի բովանդակությունը, կատարողական հնարավորությունները, կենսագրական տեղեկությունները, բ) Արամ Մերանգույանի միջոցով ձեռք է բերվել քամանչահար Օգանեզաշվիլու կոնսերվատորիայում դասավանդած դասընթացը, գ) գրի են առնվել Երևանի արևելյան գործիքների առաջին արհեստանոցի վերաբերյալ որոշ նյութեր: Լուսժողկոմատի կողմից մեկամսյա ամսուային էքսպեդիցիայի նախահաշիվը չհաստատվելու պատճառով 1934/35 ուսումնական տարում էքսպեդիցիա չի կայացել⁵:

Առաջին տարվա ընդհանուր նիստերի քանակը կազմել է 30, որոնցից 13-ը՝ պատմա-էթնոգրաֆիկ գծով, 7-ը՝ մեթոդական, 5-ը՝ տեսական և 5-ը՝ կազմակերպչական: 1934-35թթ. գիտահետազոտական կաբինետն ունեցել է 1 աշխատող, 1935-36 թթ.՝ 2 հոգի, 1936-37 թթ.՝ 4 հոգի, 1937-38 թթ.՝ 9 հոգի, 1938-39 թթ.՝ 9-ը, 1939-40 թթ.՝ 17 աշխատող, որոնցից 5-ը՝ ավագ գիտական աշխատողներ, 2-ը՝ պրակտիկանտներ, 4-ը՝ գիտատեխնիկական և 6-ը՝ վարչատնտեսական⁶ աշխատողներ:

Գիտահետազոտական կաբինետն իր ստեղծման առաջին տարում չուներ ինքնուրույն բյուջե և լինելով պետկոնսերվատորիային կից՝ ֆինանսավորվել է կոնսերվատորիայի կողմից:

Իր գոյության երրորդ տարում գիտահետազոտական կաբինետը մտնում է արվեստի վարչության մեջ՝ որպես ինքնուրույն հիմնարկ: 1936 թ. բյուջեն կազմել է 10000ռ. (էքսպեդիցիայի համար ստացել է 11000ռ.), 1937 թ.՝ 40000-45000ռ., 1938 թ.՝ 109000ռ., 1939-40թթ.՝ 136000ռ. (ավելացրել են ևս 20000ռ.), 1940-41 թթ.՝ 170000ռ.⁷:

1936 թ. ամռանը՝ երեք ամիս, գիտահետազոտական կաբինետը կազմակերպել է հայ երաժշտության պատմության մեջ առաջին մասնագիտական երաժշտագիտական էքսպեդիցիան, որի կազմում են եղել Ա.Քոչարյանը, կոնսերվատորիայի ուսանողներ Պ.Իսահակյանը և Ա.Շիշյանը: Էքսպեդիցիան ուղղված էր Շամշադինի (այժմ՝ Տավուշ) երաժշտական մշակույթի հավաքմանն ու ուսումնասիրմանը⁸:

⁵ ԳԱԹ, երաժշտական բաժին, գիտահետազոտական կաբինետի ֆոնդ, N 38:

⁶ Նույն տեղում:

⁷ Նույն տեղում:

⁸ Նույն տեղում:

1938 թ. վերջին ԺԿԽ-ին կից արվեստի գործերի վարչության միջնորդությամբ գիտահետազոտական կաբինետը ձեռք է բերում երեք սենյակից բաղկացած ինքնուրույն շենք՝ ք.Երևան, Նալբանդյան փող. 106 հասցեում: Այդ նույն տարում կաբինետն ուներ 18 աշխատող, որոնցից 11-ը հիմնական աշխատողներ էին, իսկ 7-ը՝ համատեղության կարգով⁹:

Կաբինետի նոր շենք տեղափոխվելուց հետո, հիմք ընդունելով Զիվան Կիրակոսյանի պատրաստած էլեկտրո-ձայնագիր մեքենան, ստեղծվել է ձայնագրման բաժին: Զայնագրման աշխատանքները սկսվել են 1939 թ. հունվարի 1-ից և կատարվում էին ոչ մասնագետների կողմից:

Երևանի թանգարանից հայ երաժշտական գործիչների ժառանգությունը գիտահետազոտական կաբինետ տեղափոխելուց հետո՝ 1939 թ. հունիս-հուլիս ամիսներին, ձևավորվել է գրավոր երաժշտական ժառանգության բաժին (արխիվ), որի գործունեությունը սկսվել է 1940 թ. փետրվարի վերջից՝ հատուկ հաստիքային աշխատող ունենալուց հետո:

Կոնսուլտացիոն աշխատանքների և հայ մեծերի երաժշտական ժառանգությունը հրատարակության պատրաստելու նպատակով Թիֆլիսից հրավիրվել է Ռ.Մելիքյանի կինը՝ Արուս Բաբայանը, Բաքվից հրավիրվել է Ք.Կարա-Մուրզայի եղբայր Պողոս Կարա-Մուրզան, ում միջոցով էլ հայտնաբերվել է Ք.Կարա-Մուրզայի երաժշտական ժառանգությունը: Ա.Սպենդիարյանի արխիվ ստեղծելու նպատակով Մոսկվայից հրավիրվել է նրա դուստր Մարինա Սպենդիարովան:

1939 թ. դեկտեմբերից կաբինետում ստեղծվել է գրադարան, սակայն գրադարանային աշխատողի հաստիք և առանձին սենյակ չունենալու պատճառով 1940 թ. ընթացքում գրադարանը չի գործել:

1939 թ. ձևավորվել է թանգարանային բաժին, թեև ցուցանմուշների ձեռքբերումը սկսվել էր դեռևս 1935-1936 թթ.: Այս բաժինը նույնպես 1940 թ. չի ունեցել հաստիքային աշխատող՝ համապատասխան գումարներ չունենալու պատճառով: Սակայն ցուցանմուշները պահպանելու նպատակով պատրաստվել են հատուկ ապակյա ցուցափեղկեր:

Երաժշտական մշակույթին վերաբերող անհետացող նյութերի վերականգնման (վերանորոգման), ձևավորման և ցուցահանդեսների կազմակերպման կապակցությամբ 1939թ. հիմնադրվել է գրաֆիկանկարչության բաժինը¹⁰:

⁹ ՀԱԱ, ֆոնդ 1094, ցուցակ 1, գործ 8:

¹⁰ ՀԱԱ, ֆոնդ 1094, ցուցակ 1, գործ 9:

1939 թ. վերջին կաբինետի ավագ գիտաշխատողներից կազմակերպվել են նախագահություն և գիտական խորհուրդ, որի կազմում էին երաժշտագետ Արամ Քոչարյանը, արվեստի վաստակավոր գործիչ, կոմպոզիտոր Մուշեղ Աղայանը, արվեստի վաստակավոր գործիչ, աշուղագետ Գարեգին Լևոնյանը և երաժշտագետ Հակոբ Հարությունյանը: Նախագահության և գիտական խորհրդի մշտական աշխատանքները սկսվել են 1940 թ. հունվարից¹¹:

Արդեն 1940 թ. հրավիրվել են, համատեղության կարգով, որակյալ մասնագետներ Հայկինոյի աշխատակիցներից, և վերասարքավորվել է ձայնագրող «Հայֆիլմ» մեքենան, որը կատարելագործման կարիք ուներ: Այդ տարվա ընթացքում ձայնագրվել է մոտ 200 աշուղական և ժողովրդական երգ:

Կաբինետն ունեցել է լուսանկարչական ֆոտոբաժին, սակայն աշխատանքները կատարվում էին առանձին պատվերների կարգով: Նույն՝ 1940 թ., գիտահետազոտական կաբինետն ուներ երաժշտական ձեռագրերից, գործիչներից և այլ երաժշտական նյութերից բաղկացած մոտ 1000 ֆոտոնեգատիվներ:

Կաբինետի գործունեությանը լայն հասարակությանը ծանոթացնելու նպատակով հեռուստատեսության և ռադիոհաղորդումների կոմիտեի միջոցով 1940 թ. կազմակերպվել է չորս հաղորդում գիտահետազոտական կաբինետի հիմնական գործունեության վերաբերյալ: Բացի այդ, պարբերաբար տեղեկություններ են հրապարակվել մամուլում: Կաբինետը մասնակցել է Հայաստանում խորհրդային իշխանության հաստատման 20-ամյա հոբելյանական ցուցահանդեսին:

Հետագայում՝ Հայկական ՍՍՌ գիտությունների ակադեմիայի հիմնադրումից (29 նոյեմբերի, 1943) ամիսներ անց, նրա համակարգ է ընդգրկվում «Հայկական ՍՍՌ Ժողկոմսովետին կից Արվեստի գործերի կոմիտեին ենթակա Ռոմանոս Մելիքյանի անվան երաժշտական գիտահետազոտական կաբինետը, որը իրենթացս իր գործունեության տասը տարիների ստեղծել էր գիտական ուսումնասիրություններ կատարելու համար ամուր բազա և մասնագիտական համապատասխան կադրեր: Ակադեմիայի համակարգում կաբինետը վերակառուցվում է երաժշտության պատմության, իսկ որոշ ժամանակ անց՝ նաև տեսության սեկտորի»¹²:

¹¹ ԳԱԹ, երաժշտական բաժին, գիտահետազոտական կաբինետի ֆոնդ, N 40:

¹² Ասատրյան Ա., ՀՀ ԳԱԱ արվեստի ինստիտուտ - 50, Երևան, 2010, էջ 25-26:

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Հոդվածը նվիրված է 1934 թվականին Երևանի պետական կոնսերվատորիային կից ստեղծված գիտահետազոտական կաբինետին, որը Ռոմանոս Մելիքյանի մահից հետո (1935) անվանակոչվեց նրա անունով և իր գոյության երրորդ տարում մտավ արվեստի վարչության մեջ՝ որպես ինքնուրույն հիմնարկ: Հայկական ՍՍՌ գիտությունների ակադեմիայի հիմնադրումից (29 նոյեմբերի, 1943) հետո կաբինետն ընդգրկվեց նրա կազմ և վերակառուցվեց երաժշտության պատմության, իսկ որոշ ժամանակ անց՝ նաև տեսության սեկտորի:

Հեղինակն արխիվային նյութերի հիման վրա ներկայացնում է կաբինետի ստեղծման ու գործունեության պատմությունը:

Բանալի բառեր - Ռոմանոս Մելիքյանի անվան գիտահետազոտական կաբինետ, Արամ Քոչարյան, Մուշեղ Աղայան, Գարեգին Լևոնյան, 1934թ.:

НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ КАБИНЕТ ИМЕНИ РОМАНОСА МЕЛИКЯНА (1934- 1940)

НАИРА МАДОЯН

Статья посвящена созданному в 1934 г. при Ереванской государственной консерватории научно-исследовательскому кабинету, который после смерти Романоса Меликяна (1935) был назван его именем и, на третьем году своего существования, вошел в состав управления культуры как самостоятельное учреждение. Спустя несколько месяцев после основания Академии наук Армянской ССР (29 ноября 1943), кабинет вошел в ее состав и реорганизовался в сектор истории, а через некоторое время – и теории музыки.

Основываясь на архивных материалах, автор представляет историю создания и деятельности Кабинета.

Ключевые слова – Научно-исследовательский кабинет имени Романоса Меликяна, Арам Кочарян, Мушег Агаян, Гарегин Левонян, 1934 год.

**THE ROMANOS MELIKYAN RESEARCH CABINET
(1934-1940)**

NAIRA MADOYAN

Naira Madoyan's article is dedicated to the research cabinet founded at the Yerevan State Conservatory in 1934. After the death of Romanos Melikyan (1935) this research cabinet was named in his honour. Later, in the third year of its existence it became an independent unit of the Department of Art. When the Armenian SSR Academy of Sciences was founded (November 29, 1943) this unit of the Department of Art was included in its structure as the subdivision of 'history of Music' and some time later as the 'theory of music' as well.

Naira Madoyan on the basis of source materials in archives presents the history of the foundation and performance of the Cabinet.

Key words - Romanos Melikyan research cabinet, Aram Kocharyan, Mushegh Aghayan, Garegin Levonian, 1934.